

UDK 272-732.2Iohannes Paulus II, sanctus
17.021.2-056.26:272-732.2Iohannes Paulus II, sanctus
(044.6)

<https://doi.org/10.53745/bs.93.4.7>

Primljeno: 13. 10. 2023.

Prihvaćeno: 6. 11. 2023.

Pregledni rad

POIMANJE INVALIDITETA U PONTIFIKATU IVANA PAVLA II.

Martina VUK GRGIĆ

Hrvatsko katoličko sveučilište

Ilica 242, 10 000 Zagreb

martina.vuk@unicath.hr

Sažetak

Ivan Pavao II. je tijekom svog dugog pontifikata unutar pojedinih enciklika, govora i poruka pokazao veliko zanimanje i suosjećanje za invaliditet i patnju čovjeka. Tomu svjedoči činjenica da je 3. prosinca 2000. godine proglasio Jubilarni dan osoba s invaliditetom, a prije toga 13. svibnja 1992. godine i Međunarodni dan bolesnika. U svojoj teološkoj i etičkoj misli i pontifikatu pokazao je i apelirao na važnost i poštovanje metafizičke naravi osobe i njezina dostojanstva, bez obzira na životnu situaciju ili mentalnu sposobnost, prije svega kao onu koja je stvorena na sliku Božju, što uključuje i osobe s invaliditetom. Papa Ivan Pavao II. također je pokazao i izrazitu skrb i interes za očuvanje čovjekova dostojanstva unutar društvenih struktura. Svrha je ovog članka ukazati na zauzetost Ivana Pavla II. za osobe s invaliditetom unutar njegova dugogodišnjeg pontifikata te istražiti u čemu je posebnost i originalnost toga pristupa, a u čemu se razlikuje od suvremenog poimanja invaliditeta s obzirom na modele invaliditeta i znanja koja su nam o toj temi dostupna. U tome ćemo se voditi analizom njegovih nagovora, homilija i poruka upućenih osobama s invaliditetom te implicitno selektivnim izborom njegovih enciklika i apostolskih pisama poput *Evangelium vitae* i *Salvifici doloris* u kojima poziva na brigu i zauzetost za dostojanstvo drugoga, upućujući na poštovanje cjelovitosti osobe kao i na vrijednosti čovjekova trpljenja.

Ključne riječi: Ivan Pavao II., invaliditet, patnja, ljudska osoba, solidarnost.

Uvod

Papa Ivan Pavao II. tijekom svojeg pontifikata u mnogim je prilikama pokazao posebnu pažnju za osobe s invaliditetom i zaštitu njihova dostojanstva. Kao

što ćemo vidjeti u daljnjem tekstu, to se ponajprije može iščitati iz sadržaja njegovih poruka i nagovora, homilija, i pisama, kao i tijekom njegovih pastoralnih pohoda. Korpus predavanja koji je izričito posvećen takvim temama uključuje njegove poruke i govore u povodu Jubileja osoba s invaliditetom, Međunarodnog dana bolesnika i Međunarodnog simpozija o dostojanstvu i pravima osoba s invaliditetom i mentalnim poteškoćama, dok *Evangelium vitae*, *Salvifici doloris* i *Redemptor hominis* sličnu tematiku dotiču samo implicitno. To ponajprije podrazumijeva promišljanje o metafizičkoj prirodi svake osobe i njezinu dostojanstvu, kao i očuvanje tog dostojanstva unutar društvenih struktura.¹ Prema nekim autorima, Papina briga za osobe s invaliditetom, bolesnike, kao i osobe suočene s izričitom patnjom i bolima, posebno je kao tema došla do izražaja nakon što mu je dijagnosticirana Parkinsonova bolest.² Suočen s komplikacijama svojeg zdravstvenog stanja, suosjećanje i empatija za one koji podnose fizičku i duševnu patnju nije bila samo očita u obliku njegovih pisanih tekstova nego je, mogli bismo tvrditi, bila utjelovljena u vlastitu iskustvu. To će reći da Papine poruke ne otkrivaju samo njegovo suosjećanje s iskustvom svih onih koji pate tijelom i dušom nego upućuju na iskustvo svjedoka koji povezuje svoju patnju s patnjom samog Krista kao raspetoga i uskrsloga.³ U svojoj je poruci 2004. godine povodom *Međunarodnog simpozija o dostojanstvu i pravima osoba s invaliditetom i mentalnim poteškoćama* ukazao da je njegova misao o invaliditetu ukorijenjena unutar kršćanske antropologije te da je osoba s invaliditetom, kao i svaka druga osoba, u potpunosti ljudsko biće.⁴ Nadalje,

¹ Unutar enciklike *Evangelium vitae* to primjerice uključuje br. 19, 35, 50 i 83. Usp. IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae – Evandjelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života* (25. III. 1995.), Zagreb, 2003., br. 19, 35, 50 i 83 (dalje: EV). Unutar apostolskog pisma *Salvifici doloris* takvu tematiku u odnosu na smisao trpljenja sadrže br. 3-5, 6, 16, 19, 23, 27 i 28. Usp. IVAN PAVAO II., *Salvifici doloris – Spasonosno trpljenje. Apostolsko pismo pape Ivana Pavla II. biskupima, svećenicima, redovničkim zajednicama i svim vjernicima Katoličke crkve o kršćanskom smislu ljudskog trpljenja* (11. II. 1984.), Zagreb, 1984., br. 3-5, 6, 16, 19, 23, 27 i 28 (dalje: SD). Pogledamo li Papine poruke povodom Međunarodnog dana bolesnika, primijetiti ćemo da se često poziva na tekstove iz *Evangelium vitae* i *Salvifici doloris*, posebno kada je riječ o poimanju ljudskog dostojanstva i o duhovno-moralnoj dimenziji trpljenja. Usp. Pope JOHN PAUL II, Message of the Holy father for the World Day of the sick (11. II. 1995.), br. 2; 4; 9., u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/sick/documents/hf_jp-ii_mes_21111994_world-day-of-the-sick-1995.html (13. X. 2023.).

² Usp. George WEIGEL, *Witness to Hope: The Biography of Pope John Paul II*, New York, 2001.

³ Usp. Pope JOHN PAUL II, Message of the Holy father for the World Day of the sick (11. II. 1993.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/sick/documents/hf_jp-ii_mes_21101992_world-day-of-the-sick-1993.html (9. X. 2023.).

⁴ Usp. Pope JOHN PAUL II, Message to the participants of the International Symposium on The Dignity and Rights of the Mentally Disabled Person, 2 (5. I. 2004.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/other_messages/messages_20040105.html (13. X. 2023.).

papa Ivan Pavao II. u svojoj Homiliji povodom Jubilarnog dana osoba s invaliditetom ukazuje da su osobe s invaliditetom za njega privilegirani svjedoci ljudskosti⁵ i vjesnici novog svijeta kojim više ne dominiraju sila, nasilje i agresija, nego ljubav, solidarnost i prihvaćanje.⁶ Tim više, invaliditet je prije svega izazov individualizmu i mentalitetu sebičnosti te poziv na otvaranje prema velikodušnosti i suosjećanju, poštovanju i pozornosti, kao i potrebi da crkvene i društvene strukture potiču i ostvaruju zaštitu i društvenu integraciju osoba s invaliditetom i mentalnim poteškoćama unutar svojih institucija.⁷ Osim toga je u Homiliji povodom Jubilarnog dana osoba s invaliditetom ukazao ne samo na potrebu i nužnost prepoznavanja integriteta osobe s invaliditetom nego i na prepoznavanje osobe s invaliditetom kao jedinstvene i neponovljive osobe u svojem nepovredivom dostojanstvu, te je ne samo apelirao na pružanje skrbi oko takvih osoba nego je ukazao i na njihovu potragu za ljubavlju, koja se zrcali u prepoznavanju te poštovanju prava osobe na integraciju.⁸ U poruci na Međunarodnom simpoziju o dostojanstvu i pravima osoba s invaliditetom i mentalnim poteškoćama papa Ivan Pavao II. dodaje kako svaka osoba posjeduje fizički i psihički potencijal, prema čemu integracija tjelesnog, psihološkog i duhovnog potencijala osobe također uključuje njezinu emocionalnu i spolnu dimenziju, što se odnosi i na osobe s invaliditetom.⁹ To će reći da je osoba s invaliditetom za njega osoba u punom smislu svojeg ljudskog potencijala i ljudskosti.¹⁰

Upravo se u tome kriju dvije središnje komponente Papina promišljanja o invaliditetu. Prvo, papa Ivan Pavao II. naglašava metafizičko porijeklo naravi svake osobe, što je ključno za razumijevanje njegova ili njezina dostojanstva. Drugo, apelirajući na etičke (deontološke) smjernice, Ivan Pavao II. poziva na očuvanje dostojanstva osobe unutar društvenih struktura. Obje komponente izazov su kulturi dihotomije u odnosu na tijelo i dušu (*res extensa* i *res cogi-*

www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2004/january/documents/hf_jp-ii_spe_20040108_handicap-mentale.html (29. IX. 2023.).

⁵ Usp. Pope JOHN PAUL II, Homily for the Jubilee of the Disabled, 6 (3. XII. 2000.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2000/documents/hf_jp-ii_hom_20001203_jubildisabled.html (1. X. 2023.).

⁶ Usp. *Isto*, 6.

⁷ Usp. *Isto*, 5.

⁸ Usp. *Isto*, 4.

⁹ Pope JOHN PAUL II, Message to the participants of the International Symposium on The Dignity and Rights of the Mentally Disabled Person, 5 (5. I. 2004), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2004/january/documents/hf_jp-ii_spe_20040108_handicap-mentale.html (29. IX. 2023.).

¹⁰ *Isto*, 5.

tans) te neposredno ukazuju na problem »objektivizacije« osobe. U sljedećim poglavljima detaljnije ćemo promotriti ta dva aspekta u odnosu na osobe s invaliditetom i samu problematiku invaliditeta i trpljenja, pri čemu ćemo se služiti Papinim razmišljanja iznesenima unutar već spomenutih poruka, govora i simpozija te djelomično i u enciklici *Evangelium vitae* te apostolskom pismu *Salvifici doloris*.

1. Invaliditet kao apel za socijalnom pravednošću i solidarnošću

Katolički socijalni nauk potaknut enciklikom *Rerum novarum*, ali i *Redemptor hominis*,¹¹ na poseban način u središte stavlja pitanje ljudskih prava i obnovu čovjekova dostojanstva. Drugim riječima naglašena je duhovna dimenzija čovjeka kao stvorenja i subjekta otkupljenja. Naglašena je i moralna dimenzija ljudskog razvoja i rada kao važne instance u ostvarivanju punine ljudskog dostojanstva, dok se kroz opciju za siromašne i marginalizirane u daljnjem nizu socijalnih enciklika nastoji produbiti razmišljanja i pitanja zajedničkog dobra, pravednosti, supsidijarnosti i solidarnosti.¹² Socijalne enciklike, kao što su *Sollicitudo rei socialis*¹³ i *Centesimus annus*,¹⁴ ne samo da u nekim dijelovima posebno izražavaju prokazivanje ekonomske i političko-društvene nepravde te važnost moralne i duhovne dimenzije čovjekova razvoja nego odražavaju primjenu kršćanske antropologije u konkretnu ljudsku zbilju dok *Evangelium vitae* (usp. EV 18, 19, 96) i apostolsko pismo *Salvifici doloris* (usp. SD 3-5, 23, 26) izražavaju moralnu zabrinutost i skrb za čovjeka kao osobu, posebno u njezinoj krhkosti, bolesti i patnji.

Iako se papa Ivan Pavao II. izričito ne bavi problematikom invaliditeta, njegova razmišljanja unutar korpusa socijalnih enciklika, poput spomenutih *Sollicitudo rei socialis* (usp. SRS 38, 39) te unutar enciklike *Evangelium vitae* (usp. EV 2, 18, 83), izražavaju skrb za poštovanje dostojanstva i cjelovitosti svake oso-

¹¹ Usp. IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis* – Otkupitelj čovjeka. Enciklika kojom se papa Ivan Pavao II. na početku svoje papinske službe obraća svojoj braći u biskupstvu, svećenicima, redovničkim zajednicama, sinovima i kćerima Crkve i svim ljudima dobre volje (4. III. 1979.), Zagreb, 1991., br. 13, 14 (dalje: RH).

¹² Usp. Marijan VALKOVIĆ, Društveni nauk Crkve – narav, aktualnost i problematika, u: *Bogoslovska smotra*, 62 (1992.) 1-2, 8-22. Također usp. Željko OŠTARIĆ – Anita BUŠLJETA, Socijalni nauk katoličke crkve za pontifikata pape Ivana Pavla II., u: *Diacovensia*, 17 (2009.) 1, 7-30, ovdje 10-20.

¹³ Usp. IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis* – Socijalna skrb. Enciklika o dvadesetoj obljetnici enciklike *Populorum progressio* (30. XII. 1987), Zagreb, 1988., br. 28, 33 (dalje: SRS).

¹⁴ Usp. IVAN PAVAO II., *Centesimus annus* – Stota godina. Enciklika (1. V. 1991.), Zagreb, 1991., br. 11, 13, 24, 43, 50-51.

be te su poticaj na solidarnost i supsidijarnost. Solidarnost o kojoj Ivan Pavao II. govori nije samo povezana s pravednošću nego je ona vrlina kroz koju se članovi društva prepoznaju kao osobe i kao bližnji (usp. SRS 38, 39; EV 44, 83).

Drugim riječima, poštovanje dostojanstva i cjelovitosti osobe u dijalogu je i kontinuitetu s njegovim govorima i porukama upućenima osobama s invaliditetom, što se može iščitati primjerice unutar Homilije povodom Jubilarnog dana osoba s invaliditetom, Međunarodnog simpozija o dostojanstvu i pravima osoba s invaliditetom i mentalnim poteškoćama ili pak poruke izrečene povodom obilježavanja Međunarodnog dana bolesnika, jer je u svim obraćanjima u središtu ljudska osoba, njezina vrijednost i dostojanstvo, bez obzira na intelektualni ili mentalni kapacitet, tjelesnu snagu i fizički izgled.¹⁵ Nadalje, s obzirom da osobe s invaliditetom dijele isto ljudsko dostojanstvo kao i ostatak čovječanstva, pripada im pravo na dostojanstvo i osobnu cjelovitost.¹⁶ Povezano s invaliditetom, Ivan Pavao II. nadilazi one društvene predrasude koje osobu s invaliditetom svode na objekt tjelesnosti, odnosno vide u osobi njezin tjelesni nedostatak, poput primjerice slabe i onemogućene mobilnosti ili tjelesne i intelektualne poteškoće, te naglašava da je osoba s invaliditetom aktivan subjekt i osoba u svojoj punini te aktivan svjedok koji je sposoban ukloniti prepreke ustaljenih društveno-kulturoloških predrasuda o invaliditetu.¹⁷ Iz teološke perspektive takva poruka jasno predstavlja društveno-kulturološki apel za otvorenošću i prihvaćanjem osoba s invaliditetom. Iz perspektive studija invaliditeta zauzetost Ivana Pavla II. za pravo i poštovanje svakoga čovjeka na pragu je socijalnog modela¹⁸ invaliditeta i modela ljudskih

¹⁵ U govoru sudionicima Međunarodnih igara za osobe s invaliditetom Ivan Pavao II. izričito naglašava da vrijednost i dostojanstvo osobe nije u njezinim sekundarnim kvalitetama poput tjelesne snage i fizičkog izgleda, već u tome što je prije svega osoba i ljudsko biće. Usp. Pope JOHN PAUL II, *Speech to the participants in the International Games for disabled persons*, 3 (3. IV. 1981.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1981/april/documents/hf_jp-ii_spe_19810403_mondiali-handicappati.html (8. XI. 2023.).

¹⁶ Usp. Pope JOHN PAUL II, *Homily Jubilee of the Disabled*, 5 (3. XII. 2000.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2000/documents/hf_jp-ii_hom_20001203_jubildisabled.html (1. X. 2023.).

¹⁷ Primjerice poruka za Međunarodni dan bolesnika naglašava transcendentalnu i svjedočku dimenziju osobe. Usp. Pope JOHN PAUL II, *Message of the Holy father for the World Day of the sick*, 5-6 (11. II. 1993.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/sick/documents/hf_jp-ii_mes_21101992_world-day-of-the-sick-1993.html (9. X. 2023.).

¹⁸ Prema socijalnom modelu invaliditet nije osobni problem ili patologija pojedinca, već problem društva jer je prema tom modelu društvo ono koje osobe s invaliditetom degradira, isključuje i dodatno marginalizira. Socijalni je model kritičan prema društvenim i kulturološkim predrasudama prema osobama s invaliditetom te na invaliditet

prava,¹⁹ koji su s jedne strane kritični prema društvu koje osobe objektivizira i marginalizira (usp. EV 19 i EV 23) svodeći ih na sredstvo manipulacije. Ili ih, pak, s druge strane, svodi na predmet sažaljenja i karitativne djelatnosti, čime ih se lišava ljudskih prava i sloboda (usp. EV 19 i EV 23). Papa Ivan Pavao II. ne zaustavlja se samo na društveno-političkom vidu inkluzije prepoznatljive unutar socijalnog modela i modela ljudskih prava nego ide dublje ističući intrinzičnu vrijednost dostojanstva osobe kao i njezinu svetost (usp. EV 18.). Drugim riječima, njegov je stav snažna kritika onih etičkih sustava u društvu koja promiču individualizam i utilitarizam te iskrivljuju poimanje dostojanstva ljudske osobe gledajući je kao objekt ili pak sredstvo za postizanje cilja, o čemu govori unutar već spomenute enciklike *Evangelium vitae* (usp. EV 19, 83), apostolskog pisma *Salvifici doloris* (usp. SD 18, 28) kao i u izjavi prilikom Međunarodnog dana bolesnika.²⁰

2. Objektivizacija i instrumentalizacija osobe nasuprot njezinoj vrijednosti

U homiliji za Jubilej osoba s invaliditetom Ivan Pavao II. navodi da je invaliditet poticaj, molba i izazov, zahtjev za pomoć, ali i izazov individualnoj i kolektivnoj sebičnosti, te poziv na uvijek nove oblike bratstva. Nadalje, osobe s invaliditetom u svojoj konkretnoj situaciji dovode u pitanje one predodžbe o životu koje se odnose isključivo na blagostanje, fizički izgled, učinkovitost, interes i koristoljublje.²¹ Papine poruke i govori o invaliditetu i emancipaciji osoba s invaliditetom u društvu i Crkvi, te zasebno enciklika *Evangelium vitae*,

gleda kao na društvenu barijeru, a ne kao na problem ili tragediju pojedinca kao što je to kod medicinskog modela, a o čemu će kasnije biti riječ. Osnovno polazište socijalnog modela je društveni aktivizam i apel za jednakošću. Usp. Colin CAMERON, *Disability studies – a student guide*, London, 2014., 137-140. Više o socijalnom modelu na hrvatskom jeziku vidi u: Zdravka LEUTAR – Marko BUNJEVAC, *Osobe s invaliditetom u društvu*, Zagreb, 2020., 38-41.

¹⁹ Model ljudskih prava slično kao i socijalni model locira problem invaliditeta izvan pojedinca i stavlja ga u društvo. Taj model snažno naglašava važnost neotuđivog dostojanstva ljudskih osoba neovisno o vrsti i težini invaliditeta. To uključuje građanska, politička, ekonomska, socijalna prava. Osoba s invaliditetom prema tom modelu ima svoja prava, ali i obveze, odnosno odgovornost. Usp. Zdravka LEUTAR – Marko BUNJEVAC, *Osobe s invaliditetom u društvu*, 42.

²⁰ Usp. Pope JOHN PAUL II, Message of the Holy father for the World Day of the sick, 1 (11. II. 1995.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/sick/documents/hf_jp-ii_mes_21111994_world-day-of-the-sick-1995.html (1. X. 2023.).

²¹ Usp. Pope JOHN PAUL II, Homily Jubilee of the Disabled, 5 (3. XII. 2000.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2000/documents/hf_jp-ii_hom_20001203_jubildisabled.html (1. X. 2023.).

govore i o problemu povrede ljudskog dostojanstva te iskorištavanja osobe kao sredstva, čime se ljudsko dostojanstvo svodi na kriterij korisnosti. Time smisao ljudske patnje i trpljenja unutar društva koje dostojanstvo slaboga ili krhoga ne prepoznaje postaje izazov, a takve osobe često predstavljaju teret. Bilo bi nezahvalno ne pohvaliti napore i dobiti suvremene kulture i društvene zauzetosti u svrhu postizanja inkluzije i uključivanja osoba s invaliditetom u šire društvo. Međutim, u praksi to ponekad izgleda drukčije. Osim što problem čini određen mentalitet kojim dominira koristoljublje i društveno-ekonomske dobiti, Ivan Pavao II. ističe kako teške ljudske situacije i uvjeti patnje često predstavljaju prijetnju društveno-ekonomskom napretku (usp. EV 8). Točnije, Ivan Pavao II. je kritičan prema utilitarizmu i kulturi individualizma (usp. EV 12, 14, 19, 20, 23). U njegovoj Homiliji povodom Jubilarnog dana osoba s invaliditetom naglašava se da osoba s invaliditetom kao i svaka druga osoba posjeduje sveto i neotuđivo pravo na život i vrijednost, no ne i unutar civilizacije individualizma i iskoristivosti.²² Iako gornja izjava ne spominje eksplicitno osobe s invaliditetom, kritika koju Ivan Pavao II. upućuje utilitarističkoj i individualističkoj praksi uključuje slične pretpostavke. Naime, unutar prevladavajućeg konteksta iskoristivosti, osobe s invaliditetom i intelektualnim poteškoćama vrlo lako postaju meta društveno-medicinskih i političkih sustava kao što su prenatalne dijagnoze, eutanazija ili pak postaju objekti socijalne skrbi (usp. EV 12, 64, 66). Često se takve osobe instrumentalizira na način da služe za dokazivanje nečije moralne vrijednosti ili ih se doživljava kao objekte karitativne djelatnosti, odnosno svodi ih se na žrtve vlastite sudbine.²³ Stoga je jedan od ključnih elemenata *Evangelium vitae*, osim brige za ljudski život (usp. EV 2), kritika kulture koja nijeće cjelovito jedinstvo čovjeka kao tijela i duše u odnosu s Bogom i ljudima (usp. EV 12, 19, 23). To bi značilo da se i pri karitativnim aktivnostima često dolazi u napast objektivizirati milosrđe i svesti ga na podjelu isključivo materijalne pomoći, umjesto solidarnosti participacije, odnosno susreta s drugim i drukčijim. S te točke gledišta uloga solidarnosti ili socijalne pravednosti ne znači samo odgovoriti na konkretnu brigu i pružanje skrbi ili materijalne pomoći, ili pak sažalijevanje osobe s invaliditetom kao one koja ovisi o pomoći i brizi drugih, nego znači sudjelovati u životu s takvim

²² Usp. Pope JOHN PAUL II, Message to the participants of the International Symposium on The Dignity and Rights of the Mentally Disabled Person, 2 (5. I. 2004.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2004/january/documents/hf_jp-ii_spe_20040108_handicap-mentale.html (29. IX. 2023.).

²³ Usp. Martina VUK, Reflecting on Obstacles to Friendship: People with Disability and the Socio-Cultural Biases towards their Inclusion, u: *Oikonomia* (2022.) 3, 28-34, ovdje 31-33.

osobama kroz susret i recipročnost primanja i davanja, i time biti svjestan zajedničkog pripadanja. To znači da milosrđe nema samo materijalni cilj, a osobe s invaliditetom nisu siromašni i tragični pojedinci kojima je potrebna usluga pružanja materijalne pomoći. Drugim riječima, umjesto milostinje potrebna je aktivna milosrdna ljubav i susret kao i duhovno prihvaćanje osobe, što u sebi uključuje aspekt solidarnosti i participacije kao vodeće snage zajedničke pripadnosti.²⁴

3. Spasonosna patnja i iskustvo invaliditeta

Papa Ivan Pavo II. se u obraćanju osobama s invaliditetom često koristi terminologijom koja počiva na medicinskom ili individualnom modelu invaliditeta²⁵ i koja prema znanstvenicima koji se bave studijem invaliditeta izaziva kritiku jer nije bila najadekvatnija i odstupa od standardiziranog nazivlja. Tako se u svojim govorima i apostolskim pismima za osobe s invaliditetom koristi nazivima poput patnik²⁶ i bolesnik,²⁷ ili im se obraća kao skupini osoba s posebnim potrebama.²⁸ No upućivanje na invaliditet izrazima kao što su *hendikepiran*, *pateći* ili *bolestan*, može biti problematično jer odstupa od standardiziranog pojmovlja koje znanstvenici iz područja studija invaliditeta predlažu, a osobe

²⁴ Usp. IVAN PAVAO II., *Novo millennio ineunte – Ulaskom u novo tisućljeće. Apostolsko pismo episkopatu, kleru i vjernicima na završetku Velikog jubileja godine 2000.* (6. I. 2001.), Zagreb, 2001., br. 49-50.

²⁵ Naime medicinski model na invaliditet gleda kao na fizičko stanje ili tragediju pojedinca koji zahtijevaju liječenje, intervenciju ili rehabilitaciju medicinskih stručnjaka. Prema tom modelu uzrok invaliditeta ili intelektualne poteškoće je u biološkim uzrocima koji onemogućuju normalnu funkcioniranje i osposobljenost. Invaliditet je prema tome određena patologija, malformacija ili deformacija, hendikep i patologija, te stoga traži medicinsko vještačenje, liječenje ili prevenciju. Najprikladniji suvremeni odgovor na invaliditet u medicinskoj praksi uključuje prevenciju pomoću prenatalnih dijagnostičkih testova ili tzv. genetski probir. Medicinski model za invaliditet koristi se određenom terminologijom koja uključuje nazive poput *deformirani*, *mentalno retardirani*, *hendikepirani*, *bogalj* itd. Usp. Martina VUK, *Theological Perspectives on Reimagining Friendship and Disability*, Cham, 2023., 62-64 Također usp. Marcia H. RIOUX, *Disability: the place of judgement in a world of fact*, u: *Journal of Intellectual Disability Research*, 41 (1997.) 2, 102-11.

²⁶ Usp. Pope JOHN PAUL II, *Message to the participants of the International Symposium on The Dignity and Rights of the Mentally Disabled Person* (5. I. 2004.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2004/january/documents/hf_jp-ii_spe_20040108_handicap-mentale.html (29. IX. 2023.).

²⁷ Usp. Pope JOHN PAUL II, *Message of the Holy father for the World Day of the sick* (11. II. 1993.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/sick/documents/hf_jp-ii_mes_21101992_world-day-of-the-sick-1993.html (9. X. 2023.).

²⁸ Usp. Pope JOHN PAUL II, *Homily for the Jubilee of the Disabled* (3. XII. 2000.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2000/documents/hf_jp-ii_hom_20001203_jubildisabled.html (1. X. 2023.).

s invaliditetom dodatno stigmatizira. Također poistovjećivanje osoba s invaliditetom s patnicima može za njih biti degradirajuće jer se kod takve uporabe osobu često identificira s njezinim invaliditetom ili stanjem patnje. Zahvaljujući doprinosu socijalnog modela i modela ljudskih prava, koji su utjecali i na terminologiju Svjetske zdravstvene organizacije u odnosu na invaliditet, danas nam je poznato da invaliditet nije bolest, već je to jedno kompleksno stanje ali i određena drukčijost bivanja u svijetu.²⁹ Nadalje, dostupnost suvremene terminologije i znanja o invaliditetu nalažu da se koristi prihvaćenije nazivlje koje stavlja riječ *osoba* ispred stanja invaliditeta ili teškoće, dakle: *osoba s invaliditetom i intelektualnim teškoćama*.³⁰

Ipak, iako je važno da se invaliditet i intelektualnu teškoću ne svodi na stanje patnje, bolesti i patologije ili na ranjivost, ponekad su patnja i bol unutar osobnog iskustva pojedinca s invaliditetom neizbježni. Stoga možemo postaviti sljedeće pitanje: Može li se patnju odvojiti od invaliditeta? Aktivist za prava osoba s invaliditetom i tjelesnim oštećenjem Tom Shakespeare, koji je i sam osoba s invaliditetom, smatra da osobe s invaliditetom (*engl. physical impairment*) doista pate od kronične boli zbog neke vrste tjelesnih oštećenja ili pak ograničene mobilnosti.³¹ Prema njemu invaliditet na ovaj ili onaj način podrazumijeva iskustvo stvarnog oštećenja i ne može se percipirati samo kao društveni problem, odnosno kao društvena barijera unutar socijalnog modela invaliditeta. Suprotno, fizička bol ili tjelesna patnja često su prisutni i sastavni su dio kod takvog stanja. Drugi, pak, poput Pie Matthews, ujedno i majke djeteta s teškim intelektualnim teškoćama i invaliditetom, smatraju da je nemoguće

²⁹ Budući da invaliditet ili intelektualna teškoća mogu imati genetski uzrok koji utječe na društvenu uključivost osobe, ono ipak nije identično bolesti, već je to jedno stanje osobe koje ju čini posebnom i u isto vrijeme drukčijom. Stoga je prema nekim autorima invaliditet određena drukčijost bivanja u svijetu. Usp. Simi LINTON, *Claiming disability: Knowledge and identity*, New York, 1998.; Amy KENNY, *My body is not a prayer request: Disability Justice in the Church*, Grand Rapids, MI, 2022.; Martina VUK, *Theological Perspectives on Reimagining Friendship and Disability*, 113-118.

³⁰ Standardizirani naziv za invaliditet, koji je prihvatila i Svjetska zdravstvena organizacija 2011. godine, danas je *osoba s invaliditetom i intelektualnim teškoćama*, u čemu se daje iščitati tzv. *people first language*, gdje je uvijek osoba prije njezina/njegova oštećenja. Neprihvatljivi ili zastarjeli termini za osobe s invaliditetom uključuju nazive poput *hendikepirani*, *mentalne poteškoće*, *retardirani* ili jednostavno *bolesne osobe*, *osobe s fizičkim nedostatkom ili mentalnim poteškoćama*, *tjelesnom ili intelektualnom deformacijom* itd. Usp. WORLD HEALTH ORGANIZATION, *World Report on Disability* (14. XII. 2011.), Geneva, 2011., 4.

³¹ Tom SHAKESPEARE – Nicholas WATSON, *Defending the Social Model*, u: *Disability & Society*, 12 (1993.) 2, 293-300.

odvojiti patnju od invaliditeta, jer je patnja djeteta i roditelja često uzrokovana upravo tjelesnim oštećenjem osobe.³²

Ovdje postaje relevantno apostolsko pismo *Salvifici doloris*, na koje se Ivan Pavao II. referira u svojem obraćanju za Međunarodni dan bolesnika i Jubilej osoba s invaliditetom. Papa pitanje patnje ponajprije smješta u kontekst kulture koja podržava etiku jakih (usp. EV 12, 18, 19, 64, 66) te time patnja dobiva negativne konotacije jer ju se percipira kao teret za ljudsku slobodu i sreću. Osobe s invaliditetom, starije osobe i novorođenčad posebno su na udaru unutar takve društvene klime, ne samo zbog svog stanja nego i zbog svoje ovisnosti o drugima. Govoreći o patnji Ivan Pavao II. naglašava otajstvo patnje te ističe da patnja ne lišava patnika njegova ili njezina dostojanstva kao ljudskog bića (usp. SD 11, 23, 26 – 27). Za njega patnja nije nešto samo po sebi dobro, niti je to potpuno zlo, već otajstvo i ujedno egzistencijalna stvarnost čovjeka (usp. SD 11, 23). Nadalje, patnja je raznolika i višedimenzionalna, ali je i šira od bolesti, složenija i istodobno dublje ukorijenjena u samu bit čovječanstva (usp. SD 5). U svjetlu toga, Ivan Pavao II. razlikuje patnju od boli kao i tjelesnu (bol u tijelu) od moralne patnje (bol u duši) (usp. SD 5, 8). Dakle, ne može se sva patnja svesti samo na onu tjelesnu. Duševna i duhovna patnja, kao i neutažena potreba za zajedništvom, pripadanjem i prijateljstvom, dio su patnje koja nije tjelesna. Primjerice, izvor usamljenosti povezan je s nedostatkom prijateljstva i društvenog kontakta. Međutim, kako Papa podsjeća, nije svaka patnja, osobito kada jer riječ o tjelesnoj dimenziji čovjeka, kao što je u slučaju invaliditeta, svrha sama sebi, niti tjelesna patnja može biti destruktivna za cjelovitu sliku o čovjeku (usp. SD 19, 21, 30, 31). Kada govori o patnji ili se osvrće na patnju osoba s invaliditetom, njezino/njegovo »stanje patnje« promatra iz perspektive analogije disperzivnih situacija patnje pogođenih ljudi (usp. SD 8). Drugim riječima ljudi koji pate postaju slični jedni drugima kroz analogiju svoje situacije, dok patnja nije svrha samoj sebi, već istodobno sadrži poticaj i izazov na zajedništvo, ljubav prema bližnjemu i obnovu solidarnosti (usp. SD 28 – 30). Iako Ivan Pavao II. invaliditet kategorički smješta u okvir situacija patnje te često osobe s invaliditetom naziva patnicima u smislu patnjom pogođenih ljudi, ne pravi razliku između dostojanstva osobe s invaliditetom i osobe bez invaliditeta, niti invaliditet potpuno svodi na stanje patnje (usp. SD 24 – 26). Za njega je ponajprije dostojanstvo osobe ono koje zahtijeva jednako poštovanje, priznanje i zaštitu. Drugo, povezano s prvim, ne svodi invaliditet na tragediju ili

³² Usp. Pia MATTHEWS, *Pope John Paul II and the Apparently 'Non-acting' Person*, Leominster, 2013., 138.

patnju (kao što je to slučaj primjerice unutar medicinskog modela invaliditeta) jer ne smatra ni invaliditet ni patnju tragedijom. Naprotiv, prema njemu, iako je patnja ponekad teret, ona je i ljudska stvarnost, ali ima i otkupiteljski karakter (usp. SD 24 – 26). Na tom tragu može se zaključiti da Ivan Pavao II. u svojim papirskim dokumentima u vezi s temom invaliditeta i patnje ukazuje da ljudska patnja ne određuje osobu, niti se osoba s invaliditetom može identificirati s patnjom. U tom smislu pogrešno bi bilo reći da je osoba s invaliditetom zbog stanja invaliditeta patnik ili da je njezin život sveden na patnju i trpljenje. Ali također moralni je propust zaključiti da je patnja besmislena i nepostojeća te da kao takva nije dio samog stanja invaliditeta (suprotno socijalnom modelu). Patnja, prema Ivanu Pavlu II., nije besmislena, ona je naprotiv transformativna. Iz te perspektive ukazuje na potrebu da se svaka osoba, a posebno svaki patnik, vidi kao osoba s unutarnjim dostojanstvom i kao subjekt sposoban za međuljudski odnos. Transformativni karakter patnje leži u tome što patnja oslobađa nadu i ljubav³³ i ne lišava pojedinca njegova dostojanstva kao ljudskog bića (usp. SD 23, 28, 30). Čak i kada je stanje osobe s teškim invaliditetom ili osobe s velikim tjelesnim patnjama takvo da je osoba gotovo nesposobna za život i djelovanje, ta osoba još uvijek nije lišena mogućnosti duhovnog rasta i ne prestaje biti Božje stvorenje. Tim više, u takvim okolnostima unutarnja zrelost i duhovna veličina postaju očigledne, a transformativni karakter patnje neizbježan. Papin konstruktivan doprinos razumijevanju ljudske boli i patnje u odnosu na invaliditet i osobe s mentalnim i intelektualnim poteškoćama upravo je i ono što razlikuje njegov pristup od modernih utilitarističkih premisa koje na osobu s invaliditetom ne gledaju kao osobu s dostojanstvom, a patnju promatraju kao nešto nepotrebno i po sebi besmisleno.³⁴

³³ Usp. Pascal IDE, La 'Meditation sur le theme du don desinteresse' de Jean-Paul II. Un presentation, u: *Nouvelle Revue Theologique*, 134 (2012.) 2, 201-14.

³⁴ Tu se prije svega misli na sociološko-biološki determinizam i individualizam unutar moderne liberalne etike Jeffa McMahana i njegova poimanje osobe, odnosno razlikovanje ljudske osobe od ljudskog bića, što sugerira pravo osobe na eutanaziju, jer je osoba unutar takvog etičkog sustava svedena na čisti materijalizam. Usp. Jeff McMAHAN, *The Ethics of Killing: Problems at the Margins of the Life*, Oxford, 2002., 30-55. Također se misli i na praktičnu etiku Petera Singera, koji smatra da su neke kategorije sisavaca iznad kategorija vrste *homo sapiens*. Usp. Peter SINGER, *Practical Ethics*, Cambridge, 1997., 71-93. To se posebno odnosi na osobe s teškim intelektualnim poteškoćama za koje Singer tvrdi da ne mogu postići jednake moralne vrijednosti kao ostali pripadnici vrste *homo sapiens* jer ih invaliditet i intelektualna poteškoća ograničavaju i prema tome umanjuju moralnu vrijednost i slobodu, a time i njihov moralni status, odnosno dostojanstvo. Usp. Peter SINGER, *Speciesism and moral status*, u: *Metaphilosophy*, 40 (2009.) 3-4, 571-574. Osnovna vrijednost čovjeka se prema tim autorima formira kroz sustav odabranih ljudskih svojstava kao što su racionalnost, tj. visina kvocijenta inteligencije, pravo na slobodan izbor, materijalno blagostanje i sreću kao ključne moralne zahtjeve potrebne

4. Ljudsko dostojanstvo i antropologija ljudske međuovisnosti

U dogmatskoj konstituciji o crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*³⁵ u poglavlju o ljudskom dostojanstvu stoji da je izvor čovjekova dostojanstva ponajprije u tome što je on slika Božja i kao takav sposoban upoznati i ljubiti svoga Stvoritelja (usp. GS 12) i biti u zajedništvu s njim (usp. GS 19.). Nadalje, čovjek je stvoren kao muškarac i žena, što znači da je biće odnosa (usp. GS 12) te da je stvoren kao cjelina tijela i duše (GS 14). Govor o čovjeku kao slici Božjoj unutar Post 1,26-28 polazište je biblijskog i teološkog govora o čovjeku, odnosno središte teološke antropologije. Biti stvoren na sliku Božju³⁶ za teološku je antropologiju prije svega znak da je čovjek (ovdje se misli na osobu kao muškarca i ženu) povijesno stvorenje s danim dostojanstvom te da je čovjek time što je slika Božja obilježen identitetom koji ga razlikuje od ostalih stvorenja. Međunarodna teološka komisija (*International Theological Commission*) poima nje slike Božje ponajprije tumači kroz svetopisamsku perspektivu, što znači da je čovjek kao cjelina stvoren na sliku Božju te je određen kao duhovno, tjelesno, društveno i povijesno biće.³⁷ Drugo, čovjek je biće odnosa, što znači da je stvoren kao muškarac i žena, odnosno kao osoba (usp. GS 40), a ne izolirani pojedinac, što ga čini odgovornim i ujedno slobodnim.³⁸ Obilježen takvim dostojanstvom čovjek je sposoban stupiti u dijalog sa svojim Stvoriteljem i drugim stvorenjima. To znači da je čovjek usmjeren na susrete s drugima i na dijalog sa svojim Stvoriteljem. Slično se spominje i unutar *Katekizma Katoličke Crkve*

za normalno ljudsko funkcioniranje. Ljudska patnja, bol, invaliditet i mentalno ili kognitivno oštećenje su nepoželjne i negativne karakteristike unutar toga etičkog sustava, odnosno ne pripisuju im se moralna vrijednost. Takav sustav vrijednosti u suprotnosti je s etikom pape Ivana Pavla II., što je posebno vidljivo unutar enciklike *Evangelium vitae* br. 4, 12, 19, 64 i 66.

³⁵ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes – Radost i nada. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 12, 14, 19, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1998. (dalje: GS).

³⁶ Usp. Mark J. CHERRY, Stvoren na sliku Božju. Bioetičke implikacije Imago Dei, u: *Christian Bioethics*, 23 (2017.) 3, 219-233. Također više o temi slike Božje na hrvatskom jeziku vidi u: Marijan VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije. Biblijsko-teološka antropologija*, Makarska – Split, 2000.; Anto POPOVIĆ, *Od slike Božje do Božjeg sinovstva. Povezanost Staroga i Novoga zavjeta na primjeru egzegetsko-teološke analize odabranih svetopisamskih tekstova*, Zagreb, 2008.; Bruna VELČIĆ, Čovjek – slika Božja i njegova moralna odgovornost, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 3, 533-555.

³⁷ Usp. INTERNATIONAL THEOLOGICAL COMMISSION, *Communion and Stewardship: Human Persons Created in the Image of God*, br. 8 (2000 – 2002.), u: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-stewardship_en.html. (10. XI. 2023).

³⁸ Usp. *Isto*, br. 10, 40.

(usp. KKC 357, 1701/1702)³⁹ kada se definira čovjeka kao sliku Božju u svjetlu Post 1,26-27. To znači da čovjek, *stvoren na sliku Božju*, posjeduje dostojanstvo osobe, koja nije samo nešto, nego *netko*. Dodatno se u *Gaudium et spes* ističe da je čovjek stvoren na sliku Božju sposoban upoznati (*cognoscendi*) i voljeti (*amandi*) svog Stvoritelja (usp. GS 12). Dakle, oba dokumenta, *Gaudium et spes* (usp. GS 12) i *Katekizma Katoličke Crkve* (posebno KKC 1701/1702), potvrđuju da je *božanska slika prisutna u svakom čovjeku*, a to, budući da se odnosi na svakog čovjeka, uključuje i osobu s invaliditetom i intelektualnim teškoćama.

Ivan Pavao II. je kao papa u više navrata, posebice u svojim enciklikama *Evangelium vitae* i *Redemptor hominis* (usp. RH 13.), naglašavao istinsku i osobnu vrijednost svake začete osobe, pa tako i one s psihosomatskim oštećenjima. Formulacija takva polazišta proizlazi iz temelja njegove teološke formulacije⁴⁰ temeljene na prije spomenutom izričaju GS 12 da je svaki čovjek kao muškarac i žena slika Božja i osoba s dostojanstvom.

Papa Ivan Pavao II. takvo razmišljanje na poseban način ističe i prilikom Jubileja osoba s invaliditetom.⁴¹ Nadalje, i prilikom Međunarodne konferencije zdravstvene skrbi 1996. godine,⁴² Papa u poruci osobama s mentalnim poteškoćama naglašava upravo važnost ljudskog dostojanstva utemeljenog na središnjim načelima kršćanske tradicije da je čovjek slika Božja i da je ljudsko tijelo hram Duha Svetoga. To znači da su i osobe s invaliditetom kao stvorenja osobe s pripadajućim dostojanstvom te da su oni *drugi* koje EV u br. 83 izričito

³⁹ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994. br., 307, br. 1701/1702.

⁴⁰ Papa Ivan Pavao II. svoja razmišljanja o dostojanstvu osobe temelji na filozofskoj osnovi proizašloj iz njegovih predavanja u Lublinu. Filozofsko utemeljenje obrane ljudskog dostojanstva prema nekim autorima leži u metafizičkoj, egzistencijalnoj i moralnoj dimenziji ljudske osobe. U tome važnu ulogu imaju intelekt i slobodna volja koje Wojtyła preuzima od Tome Akvinskoga. Također važan aspekt unutar poimanja osobe ima i fenomenološki pristup ljudskom iskustvu, što Wojtyła u početku svojih filozofskih razmišljanja preuzima od Maxa Schelera. Više o tome vidi u: John J. COUGHLIN, Pope John Paul II and the Dignity of the Human Being, u: *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 27 (2003. – 2004.) 1, 65-79. Također osim filozofske osnove, njegov pristup dostojanstvu čovjeka uvelike uključuje i teološku pozadinu, posebnu onu temeljenu na nauku Koncila, a o kojoj će se govoriti dalje u nastavku jer je izvan domene opusa ovoga rada analizirati njegovu filozofsku misao iz Lublina kao kardinala Wojtyła. Više o tome vidi u: Karol WOJTYŁA, *Catholic Thought from Lublin Vol. IV. Person and Community. Selected Essays (1950-1978)*, New York, 1993. Također usp. Karol WOJTYŁA, *The Acting Person* (1969), Dordrecht, 1979.

⁴¹ Usp. POPE JOHN PAUL II, Homily Jubilee of the Disabled, 4-5 (3. XII. 2000.), u: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2000/documents/hf_jp-ii_hom_20001203_jubildisabled.html (1. X. 2023.).

⁴² Usp. Pope JOHN PAUL II, »Mentally Ill are also made in God's Image,« u: *L'Osservatore Romano* (11. XII. 1996.).

spominje te koje poput svake druge osobe dijele istu transcendentalnu, ontološku i antropološku osnovu. Oni su, dakle, slika Božja, i cjelina bića (usp. GS 12, 14). Inzistirajući na premisi urođenog dostojanstva svake ljudske osobe, papa Ivan Pavao II. podsjeća da osoba unatoč tjelesnoj deformaciji ili intelektualnoj nesposobnosti nije ništa manje slika Božja od svake druge osobe, a njezino tijelo kao hram Duha Svetoga, bez obzira na tjelesni izgled, nije ništa manje važno od tijela druge osobe. Svojim razmišljanjem o čovjeku kao slici Božjoj Ivan Pavao II. produbljuje nauk Koncila, posebno GS 12 i 14, posvješćujući da je temeljna istina kršćanske vjere da je čovjek stvoren na Božju sliku i priliku. Iako je izvan domene ovog promišljanja obuhvatiti cjelokupnu antropologiju Ivana Pavla II.,⁴³ njegova percepcija čovjeka kao slike Božje i tijela kao hrama Duha Svetoga (usp. 1 Kor 6,19) dovodi u pitanje okvir filozofskog naslijeđa koji poimanje slike Božje svodi na racionalne sposobnosti, kao naprimjer kod Kanta, ili cijelu osobu na objekt tijela, kao naprimjer kod Descartesa, te osobu s invaliditetom i intelektualnim poteškoćama lišava dostojanstva osobe.⁴⁴ Drugim riječima, stajalište kršćanske antropologije nadilazi mentalitet koji stvara dihotomije u odnosu na osobu i njezino tijelo, integrirane u moderne liberalne struje društveno-kulturoloških sustava.

Iako se najveći dio sadržaja i konteksta teologije Ivana Pavla II. odnosi i na zajedništvo između muža i žene,⁴⁵ mogli bismo reći da važnost tijela i tjelesne dimenzije čovjeka kao hrama Duha Svetoga uključuje i osobu s invaliditetom, kao osobu žene i osobu muškarca. Umjesto razmišljanja⁴⁶ koje takve osobe lišava tjelesnog i duhovnog dostojanstva i percipira ih kao osobe smanjenih mentalnih sposobnosti ili deformiranih tijela lišenih slobode odlučivanja, teološko razmišljanje o tijelu kod Ivana Pavla II. važna je i za osobe s inva-

⁴³ Za sustavnije razumijevanje antropologije Ivana Pavla II. u odnosu na ljudsko dostojanstvo Pia Matthews upućuje na relevantnost proučavanja enciklike *Redemptor hominis* (4. III. 1979.), *Dives in misericordia* (30. XI. 1980.) i *Dominum et Vivicantem* (18. V. 1986.) i njegova filozofskog naslijeđa kao kardinala Karola Wojtyła prezentiranog u izdanju njegovih predavanja iz Lublina.

⁴⁴ Takvo polazište primjerice zastupa liberalni smjer praktične etike spomenutih autora: Joseph FLETCHER, *Humanhood: Essays in biomedical ethics*, New York, 1979.; Peter SINGER, *Practical Ethics*, Cambridge, 1997.; Jeff McMAHAN, *The Ethics of Killing: Problems at the margins of life*, Oxford, 2002.

⁴⁵ Usp. IVAN PAVAO II., *Muško i žensko stvori ih. Kateheze o ljudskoj ljubavi. Cjelovita teologija tijela*, Split, 2012.

⁴⁶ Ovdje se prvenstveno misli na stajalište već spomenutog Jeffa McMahana i Petera Singera čija je etika u odnosu na poimanje osobe u suprotnosti s religijskom etikom Ivana Pavla II. Usp. Jeff McMAHAN, *The Ethics of Killing: Problems at the Margins of the Life*, 30-55.; usp. Peter SINGER, *Speciesism and moral status*, u: *Metaphilosophy*, 40 (2009.) 3/4, 567-581.

liditytom, jer važnost ljudskog dostojanstva i duhovne i tjelesne cjeline svakog ljudskog bića kao muškarca i žene nosi duhovnu dimenziju i potrebu za zajedništvom. Biti osoba znači biti jedinstven *drugi* u svom biološkom, povijesnom i eshatološkom određenju. To znači da unatoč okolnostima u kojima se osoba nalazi, ona se nikada ne može svesti na objekt ili pod dominaciju drugoga, nego je uvijek autentičan i osoban subjekt sposoban i pozvan na zajedništvo s drugima.⁴⁷ Pojam *tijela* ovdje simbolizira fizičku, ali i duhovnu stvarnost ljudskog postojanja. Iako se polazi od razumijevanja osobe kao intersubjektivne i interpersonalne, u ovom razmišljanju osoba je ona koja nadilazi objektivizirajuće i utilitarističke moralne tendencije koje se u odnosu na osobu s invaliditetom ne uspijevaju održati. To bi značilo ne samo da je tijelo hram Duha Svetoga (usp. 1 Kor 6,19) nego je tijelo realnost postojanja koje jednu osobu stavlja u blizinu drugih osoba.⁴⁸ A to bi značilo da tjelesni izgled ili tjelesna deformacija osobe s invaliditetom nije i ne može biti prepreka za susret s drugom osobom. No u isto vrijeme to znači da osoba s invaliditetom nije samo definirana svojim tjelesnim izgledom, posebno ako govorimo o tjelesnom invaliditetu ili smanjenoj mobilnosti, o uporabi invalidskih kolica ili drugih pomagala. Štoviše, razmišljanje o tijelu unutar teologije Ivana Pavla II. u odnosu na invaliditet nije važno samo zato što se tijelo doživljava kao hram Duha Svetoga i kao vidljiva manifestacija zemaljske egzistencije čovjeka nego se svaka osoba doživljava kao dar drugoj osobi.⁴⁹ Zato je govor o tijelu kao hramu Duha Svetog ovdje također važan ponajprije stoga što ukazuje na prisutnost tijela druge osobe, u ovom slučaju osobe s invaliditetom, kao tijela muškarca ili žene, a ne isključivo osobe s invaliditetom. Prema tome, biti slika Božja i imati tijelo shvaćeno kao hram Duha Svetoga temeljni su elementi unutar strukture dostojanstva osobe i teološke antropologije Ivana Pavla II., ali i katoličke tradicije. Međutim, da bi se shvatilo da je drugi ljudsko biće i osoba, mora se shvatiti da je taj isti drugi ne samo predmet solidarnosti nego cjelina, a potom i dar i subjekt s mogućnošću davanja drugima i primanja drugih.

⁴⁷ Usp. Karol WOJTYLA, *Catholic Thought from Lublin Vol. IV. Person and Community. Selected Essays* (1950-1978), 315-327.

⁴⁸ Pope JOHN PAUL II, *The Theology of the Body: Human Love in the Divine Plan*, Boston, 1997., 50-76.

⁴⁹ Usp. Pascal IDE, La 'Meditation sur le theme du don desinteresse' de Jean-Paul II, 205-211.

Zaključak

U zaključku Vatikanske konferencije o obitelji i integraciji osoba s invaliditetom (1999.) stoji da je nemoguće baviti se hipotezom da je Bog »bio u zabludi« kada je stvorio osobu s invaliditetom. Ne samo da bi to bilo pogrešno nego se navodi kako su osobe s invaliditetom predmet Božje posebne brige i nježnosti.⁵⁰ Etički kriterij unutar enciklike *Evangelium vitae* i apostolskog pisma *Salvifici doloris* s jedne strane upućuje na dihotomiju etike jakih nasuprot etici slabih. S druge se strane papa Ivan Pavao II. vodi kriterijem koji slabog, krhkog, marginaliziranog i bolesnog stavlja u središte promišljanja. To znači da je rubna, krhka, bolesna osoba, ili pak osoba s invaliditetom i intelektualnim poteškoćama, kao slika Božja i hram Duha Svetoga *osoba* u punom smislu riječi i po svojoj stvarnosti ponajprije *drugi* s unutarnjim dostojanstvom i sposobnošću za međuljudsku komunikaciju i komunikaciju sa Stvoriteljem. Takvo etičko poimanje omogućuje mu da osobu koja je drukčija ili koja pati, a u ovom konkretnom slučaju osobu s intelektualnim poteškoćama ili invaliditetom, vidi prije svega kao osobu, a ne kao patnika. Širina misli i spisa pape Ivana Pavla II. o ljudskoj osobi pokazuje da je obranu dostojanstva svakog ljudskog bića smatrao prioritetom. Ističući kontekst društava u kojima dominira načelo autonomije i kontrole, Ivan Pavao II. upozorio je i podsjetio društvo i Crkvu da samo priznavanjem prava svojih najslabijih članova društvo može biti utemeljeno na pravdi i ispravnoj solidarnosti. U takvoj perspektivi jaki su odgovorni za slabe, ali slabi nisu čisto pasivni subjekti primanja pomoći i skrbi. Važna je činjenica da je svako ljudsko biće, pa tako i osoba s invaliditetom i intelektualnim teškoćama, bez obzira na stupanj invaliditeta, prije svega osoba, a ne nakupina stanica, atributa i kvaliteta poput snage ili fizičkog izgleda. Upravo je svjedočanstvo života osobe s invaliditetom da je u potpunosti ljudska osoba i kao takva pozvana dijeliti istu sudbinu kao i svaka druga osoba izraz njezina ljudskog dostojanstva i pripadnosti ljudskoj i crkvenoj zajednici.

⁵⁰ Usp. PONTIFICAL COUNCIL FOR THE FAMILY, *Vatican conference on the Family and Integration of the disabled* (2. – 4. XII. 1999.), u: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/family/documents/rc_pc_family_doc_20000304_integration-disabled_en.html (5. X. 2023.).

Abstract

THE MEANING OF DISABILITY IN THE PONTIFICATE OF POPE JOHN PAUL II

Martina VUK GRGIĆ

Catholic University of Croatia
Ilica 242, HR – 10 000 Zagreb
martina.vuk@unicath.hr

*During his long pontificate and as part of his encyclical letters, speeches and messages, Pope John Paul II demonstrated a great interest in and compassion for human disability and the suffering of the man. This is evidenced by the fact that he had established the International Day of the Sick in 1992, followed by the Jubilee Day of Persons with Disabilities on 3 December 2000. Through his theological and ethical thought and his pontificate, he primarily showed and promoted the importance of and respect for the metaphysical nature of the human person and his/her dignity – irrespective of a persons' situation in life or his/her mental capacity. According to him, each human being is a person created in the image of God, which includes people with a disability. Therefore, he expressed great concerns for the preservation of human dignity within social and cultural structures. The purpose of this article is to highlight the Pope's commitment to the notion of disability, as well as people with a disability during his pontificate, and to explore what distinguishes and differs such an approach from the contemporary conceptions of disability in terms of models of disability and the current knowledge on the subject. We are guided by an analysis of his exhortations, homilies and messages addressing his concerns for people with a disability and implicitly briefly look at his encyclicals and apostolic letters such as *Evangelium vitae*, *Salvifici doloris* and *Redemptor hominis*, in which he advocated for the care and respect for the dignity and integrity of each and every person including the value of human suffering.*

Key words: Pope John Paul II, disability, suffering, human person, solidarity.